

Atnaujinti *Terminų žodynų rengimo bendrieji reikalavimai*

ALVYDAS UMBRASAS

Lietuvių kalbos institutas

Pasibaigusi Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 m. programa, pasikeitusios teisinės žodynų rengimo finansavimo nuostatos paskatino Valstybinę lietuvių kalbos komisiją atnaujinti *Bendruosius terminų žodynų rengimo reikalavimus*, patvirtintus 1999 m. gruodžio 9 d. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (tuomet dar – prie Lietuvos Respublikos Seimo) posėdžio protokoliniu nutarimu. 2007 m. gruodžio 20 d. buvo priimta Valstybinės lietuvių kalbos komisijos rekomendacija Nr. R-4 *Dėl Terminų žodynų rengimo bendrųjų reikalavimų* (Inf. pran., 2007, Nr. 100), kuria rekomenduojama laikytis tos pačios dienos posėdžio protokoliniu nutarimu patvirtintų *Terminų žodynų rengimo bendrųjų reikalavimų* (be Seimo teisės aktų bazės, juos galima rasti ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos interneto svetainėje <http://www.vlkk.lt/programos/zodynu-reikalavimai.html>). Palyginti su ankstesniais, naujieji *Reikalavimai* yra išsamesni, labiau struktūrizuoti – juos sudaro 35 straipsniai, sujungti į 8 skirsnius. Atkūrus nepriklausomybę buvo išleista gana daug įvairių sričių verčiamųjų terminų žodynų, tačiau labai jaučiamas aiškinamųjų žodynų trūkumas, todėl Valstybinė lietuvių kalbos komisija dabar skatina rengti aiškinamuosius verčiamuosius terminų žodynus, kurių pirmoji kalba yra lietuvių. Reikalavimai rengti turint tai omenyje. Straipsnyje apžvelgiamos iš senųjų *Reikalavimų* perimtos ir naujai suformuluotos nuostatos, pateikiami jų komentarai, duodama žodynų trūkumų pavyzdžių.

Bendrosios nuostatos (I). *Terminų žodynų rengimo bendraisiais reikalavimais* rekomenduojama vadovautis visiems terminų žodynų rengėjams, bet vis dėlto *Reikalavimai* daugiau orientuoti į Valstybinės lietuvių kalbos komisijos užsakomus žodynus, rengiamus pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugsėjo 15 d. nutarimu Nr. 1177 patvirtintą Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 m. programą (Žin., 2004, 140–5125) ir vertinamus pagal *Terminų žodynų vertinimo tai-*

sykles, patvirtintas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2004 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. N-8 (97) *Dėl Terminų žodynų vertinimo taisyklių patvirtinimo* (Žin., 2004, 92-3395).

Žodyno rengimo grupė (II). Skatinama, kad į žodyno rengimo grupę, be dalyko srities specialistų, būtų įtraukiamas ir kalbininkas terminologas ar kitas terminologijos principus išmanantis lietuvių kalbos specialistas. Žodyną gali rengti ir vienas tinkamai ne tik dalykiškai, bet ir kalbiškai pasirengęs asmuo. Žodyno rengimo grupės sudarymo nuostatos iš esmės nesikeičia, prireikus į ją siūloma įtraukti ir užsienio kalbų specialistų. Pageidautina rengėjų terminologijos darbo patirtis. Jos nesant, bendradarbiauti kviestini labiau patyrę asmenys. Praktika rodo, kad dažnai terminų žodynų kokybė nukenčia dėl nepakankamo terminologijos ir terminografijos principų išmanymo.

Terminų kūrimas ir norminimas (III). Palyginti su ankstesniais *Reikalavimais*, skirsnis gerokai detalesnis. Svarbiausia – terminai kuriami ir norminami vadovaujantis bendraisiais terminologijos principais ir norminimo kriterijais: taisyklingumo, tikslumo, sistemiškumo, pastovumo, darybos patogumo, grynumo, trumpumo, stilistinio neutralumo ir kt. Terminų žodynų rengėjams ypač svarbu suvokti, kad jie ne tik inventorizuoja terminus, bet ir prisideda prie jų norminimo ir sisteminimo. Tam reikalingas bent minimalus teorinis pasirengimas (praverstų, pavyzdžiui, K. Gaivenio monografija *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys* (Vilnius, 2002)). Rengiant žodyną taip pat labai svarbu naudotis patikimais šaltiniais, ypač atsižvelgtina į Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įvertintus terminų žodynus (nemaža naujausių žodynų skelbiama Lietuvos Respublikos terminų banke <http://terminai.vlkk.lt>). Žinoma, tai nereiškia, kad anksčiau išėjusių žodynų terminai negali būti keičiami, bet svarbu išvengti nepagrįsto terminų kaitaliojimo. Rengiant aiškinamuosius žodynus, formuluojant terminų apibrėžtis, gali paaiškėti, kad kai kurie verčiamuosiuose žodynuose atsiradę terminai netiksliai įvardija sąvoką. Tikslinant terminus vis dėlto reikia nepamiršti, kad svarbu yra ir terminų pastovumas. Pagal *Reikalavimus* taip pat svarbu paisyti Valstybinės lietuvių komisijos nutarimų ir rekomendacijų (pvz., dėl asmenvardžių vartojimo, skyrybos ir kt.).

Renkant užsienio kalbų atitikmenis patikimiausi turėtų būti atitinkamomis kalbomis užsienyje išleisti šaltiniai. Praktika, deja, rodo, kad Lietuvoje išleistuose žodynuose kartais pasitaiko dirbtinai pagal lietuviškų ar kitų kalbų terminų analogiją sukurtų atitikmenų. To neturėtų būti. Kitų kalbų

atitikmenų kūrimą galima pateisinti nebent tuo atveju, kai reikia įvardyti savitas Lietuvoje vartojamas sąvokas (pvz., teisės aktų). Apskritai atitikmenys nėra verčiami pažodžiui ar pan. Kartais geriau nepateikti jokio kitų kalbų atitikmens, negu kurti terminus nebuvėlius. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ekspertai paprastai vertina tik lietuviškus žodynų terminus, todėl atsakomybė už kitų kalbų atitikmenų patikimumą paliekama rengėjams ir redaktoriams. Kaip neatsakingo požiūrio į kitų kalbų atitikmenis pavyzdį galima būtų paminėti Kauno technologijos universitete autorių kolektyvo (vadovas ir mokslinis redaktorius P. Švenčianas) išleistą *Aiškinamąjį šiluminės ir branduolinės technikos terminų žodyną* (Kaunas: Technologija, 2004), kuriame gausu atitikmenų, ypač vokiečių kalba, klaidų.

Reikalavimuose glaustai pasakomi ir apibrėžčių požymiai. Apibrėžtyje turi būti sklandžia taisyklinga kalba kiek galima glausčiau, bet tiksliai nusakyta sąvokos esmė ir nurodyti skiriamieji jos požymiai. Ne enciklopedinio pobūdžio žodynuose reikia vengti neesminių dalykų. Vienu pagrindu skiriamų sąvokų apibrėžtys turėtų būti to paties modelio. Apibrėžiant terminus nereikėtų per daug vadovautis bendraisiais žodynais (pvz., *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu*), nes juose pateikiamas leksinės reikšmės aiškinimas ir nebūtinai nurodomi visi terminologiškai svarbūs požymiai.

Žodyno planavimas (IV). Žodynas turi būti rengiamas ne chaotiškai, o pagal iš anksto susidarytą planą, numčius rengimo etapus. Svarbu iš anksto apsispręsti, kokia bus žodyno sritis, numatyti terminų atrankos kriterijus (ne tik ką rinkti, bet ir ko nerinkti), neišleidžiant iš akių ir norminimo strategijos (juk renkant terminus neabejotinai bus rasta ir netaisyklingų ar netikslių terminų, sinonimų). Visa tai priklausys ir nuo žodyno paskirties – iš anksto reikia turėti omenyje adresatą. Kad nebūtų blaškymosi ir visi darbo grupės nariai dirbtų vienodai, būtina iš anksto numatyti termino straipsnio sandarą (čia ne tiek svarbu dalių išdėstymas, kiek jų pasirinkimas, ypač jei daroma duomenų bazė), kuri priklausys nuo žodyno tipo. Pravartu būtų iš anksto pasidaryti preliminarų žodyno sandaros aprašą.

Medžiagos rinkimas, žodyno teksto rašymas (V). Šiame ir ankstesniame (IV) skyrelyje (jų nebuvo senuosiuose *Reikalavimuose*) siūlomas darbo modelis, t. y. rekomenduojami tam tikri parengiamieji žodyno rašymo darbai ir tolesni etapai (žinoma, priklausomai nuo situacijos juos galima derinti pagal poreikius).

Darbo pradžioje tikslinga pasidaryti žodyno srities terminų šaltinių lietuvių ir užsienio kalbomis sąrašą. Labai svarbu terminus rinkti ne tik iš anks-

čiau išėjusių žodynų ar internetu prieinamų terminų duomenų bazių (kartais tuo piktnaudžiaujama ir leidžiami beveik nieko naujo terminografijai neduodantys žodynai), bet ypač daug dėmesio turi būti skiriama naujausiems ir aktualiausiems tos srities teorijos ir praktikos leidiniams, vadovėliams ir pan., nes juose neabejotinai bus terminografijoje nefiksuotų terminų. Svarbu nepamiršti ir srities terminų standartų. Kad terminai iš šaltinių būtų renkami kuo išsamiau ir sistemiškiau (pagal numatytą apimtį), rekomenduojama sritį suskirstyti į posričius ir terminus rinkti teminėmis grupėmis (darbo grupės nariai turėtų dalintis ne abėcėlės raidės, o būtent posričius). Taip surinkus medžiagą geriau matyti galimi susijusių terminų raiškos nevienodumai, patogiau rašyti vienos sąvokų sistemos terminų apibrėžtis.

Siūlomi galimi darbo etapai: a) sudaromi kiekvieno posričio pirminiai lietuviškų terminų sąrašai (paisoma sistemos ir mikrosistemų); b) formuluojamos terminų apibrėžtys; c) renkami terminų atitikmenys kitomis kalbomis; d) terminų straipsniai pildomi kitais numatytais elementais, daromos nuorodos. Prireikus kai kurių etapų darbai gali būti atliekami vienu metu. Galutinis etapas, lemiantis terminografinę kokybę, – parengti atskirų posričių terminų straipsniai jungiami į visumą, rikiuojami, tikrinami, vieninginami, redaguojami, atliekama nuorodų patikra, daromos rodyklės ir kiti rengimo spausdinti darbai.

Ž o d y n o s u d ė t i s (VI). Žodynas – tai ne tik abėcėlės ar kitokia tvarka pateiktas terminų sąrašas (žodyno tekstas). Be jo, pirmiausia dar turi būti pratarmė ir (ar) įvadas (dažnai rašoma tik pratarmė, kurioje autorių nužiūra trumpai pristatomas žodynas, jo paskirtis, atsiradimo istorija, rašymo metu iškilę sunkumai, pasiekti ir nepasiekti tikslai, rengėjai ir prie rengimo prisidėję asmenys, pagrindiniai naudoti šaltiniai, rašomos padėkos ir kt.; prireikus, ypač kapitaliniuose žodynuose, greta gali būti pateikiamas platesnis įvadas, kuriame analizuojama srities terminų ir terminografijos istorija, aptariamose įvairios terminų problemos ir pan.). Ypač svarbi dalis – žodyno sandaros aprašas (žr. VII skirsnį). Jei tekste vartojama, pateikiami santrumpų ir (ar) sutrumpinimų, ženklų ir simbolių paaiškinimai, turi būti nurodyti ir naudoti šaltiniai. Verčiamuosiuose žodynuose pageidautinos rodyklės (dažniausiai jos būna abėcėlinės arba abėcėlinės lizdinės, bet greta gali būti ir sisteminės). Nors jos ir išplečia žodyno apimtį (tai nepatogu), bet gerokai palengvina naudojimąsi žodynu, padaro jį universalesnį. Tiesa, rodyklėmis kartais žodynuose vadinami tiesiog atvirkštiniai žodynėliai (tikros rodyklės užima mažiau vietos – nurodomi tik puslapių ar straipsnių numeriai).

Naudojimąsi žodynu palengvina ir įdėtos vartojamų kalbų abėcėlės. Yra išleista žodynų, kuriuose ne tik kad trūksta vienos ar kitos dalies (pvz., nėra šaltinių sąrašo), bet ir tokių, kuriuose, be žodyno teksto, daugiau apskritai nėra jokių dalių (pvz., R. Rakučevičiaus *Lietuvių–vokiečių kalbų verslo ir teisės terminų žodynas* (Vilnius, 2001)). Tai didelis terminografijos principų pažeidimas ir tokių atvejų neturėtų būti.

Jei žodynas parengtas pagal Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 m. programą ir (ar) yra įvertintas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, *Reikalavimuose* yra numatyti tam tikri standartiniai įrašai. Atkreiptinas dėmesys, kad atskirai turi būti nurodomas kalbininkas terminologas ir recenzentai.

Žodyno sandara (VII). Tai didžiausias ir bene svarbiausias *Reikalavimų* skyrelis, kuriame aptariami žodyno teksto sudarymo dalykai (jie turi būti paaiškinti žodyno sandaros apraše).

Žodyne terminai pateikiami straipsniais, kurie gali būti grupuojami lizdais. Straipsniai ar lizdai paprastai rikiuojami abėcėlės tvarka (lizdo viduje rūšiniai ir porūšiniai terminai gali būti rikiuojami atsižvelgiant dar ir į hierarchiją; rikiuojant kompiuteriu svarbu nustatyti tinkamus kalbos parametrus). Terminografijoje susiklostė tradicija lizdą sudaryti ne pagal rūšinių sąvokų sistemą (nors nuo to labai nenutolstama), o pagal formalius rodiklius – lizdo antraštinis žodis yra gramatiškai pagrindinis į lizdą įtrauktų junginių žodis¹ (daiktavardis). Kitų kalbos dalių žodžiai (pvz., būdvardžiai) lizdų antraštiniais žodžiais paprastai iškeliami bendruosiuose verčiamuosiuose žodynuose, o terminų žodynams tai nebūdinga ir yra neskatintina (iš dalies galima pateisinti nebent mokomuosiuose terminų žodynuose), nors tokių atvejų yra (pvz., taip daroma Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įvertintame V. Bitinaitės *Mokomajame anglų–lietuvių kalbų teisės terminų žodyne* (Vilnius, 1997²)). Taip pat į vieną lizdą netrauktini giminės ir rūšies santykiais nesusiję terminai – antraštinis daiktavardis lizde neturėtų būti junginio priklausomasis dėmuo (kaip yra teikiama, pavyzdžiui, A. Žiurlio sudarytame *Teisinių terminų žodyne* (Vilnius, 1954)). Rečiau rengiamų sisteminių žodynų terminų tvarką lemia srities sistematika arba tvarka nustatoma

¹ Sąvokų sistema atskleidžiama sisteminiuose žodynuose (kartais ir enciklopediniuose). Jei jos paisytume ir lizdiniuose žodynuose, į lizdą kartais tektų įtraukti rūšines sąvokas įvardijančius, bet skirtingais daiktavardžiais reikšimus terminus. Tai sukeltų terminų paieškos keblumų.

² Pataisytas ir gerokai papildytas žodynas pakartotinai buvo išleistas 2002 ir 2008 metais, tačiau šie leidimai nebuvo teikti svarstyti Valstybinei lietuvių kalbos komisijai, nors aprokata, nesuderinus su komisija, įrašyta į juos visus.

pačių rengėjų. Visame žodyne privalu laikytis vienos terminų straipsnių ir jų dalių pateikimo sistemos (išimtiniai nukrypimai nuo šios taisyklės turi būti aiškiai motyvuojami sandaros apraše).

Svarbiausios termino straipsnį galinčios sudaryti dalys yra pats terminas, jo apibrėžtis ir atitikmenys kitomis kalbomis. *Reikalavimuose* išvardijamos dažniausiai žodynuose pasitaikančios terminų straipsnių dalys, jas rengėjai gali rinktis pagal poreikius, žodyno tipą ir pan. Svarbu, kad žodyno tekste terminų straipsniai ir jų dalys būtų pateikiamos aiškiai, taip, kad nebūtų galima jų supainioti (pvz., reikėtų skirti santrumpas ir simbolius; turi būti aiški termino straipsnio dalių riba – negerai, kai negalima suprasti, kur yra terminas, o kur – jo aiškinamieji žodžiai, juoba kad pastarieji žodynuose kartais be reikalo sukirčiuojami, pavyzdžiui, V. Astrausko ir kt. parengtame *Medicinos terminų žodyne* (Vilnius, 1980) kartais sunku atskirti terminą, jo sinonimą ir aiškinimą). Straipsnio dalių išdėstymas, šrifto skiriamieji požymiai turi būti paaiškinti žodyno sandaros apraše.

Terminų žodynų rengėjams kartais kelia neaiškumų sinonimų pateikimas, jų atranka. Valstybinei lietuvių kalbos komisijai recenzuoti pateikiamuose žodynuose matyti, kad kartais persistengiama ir be aiškos sistemos surašoma gausybė sinonimų, įtraukiami net morfonologiniai ar rašybos variantai, būna, kad sinonimams rašomos net skirtingos apibrėžtys. Žodyne viena sąvoka turi turėti vieną apibrėžtį. Jei sąvoka vartosenoje įvardijama keliais sinoniminiais terminais, žodyno rengėjo pareiga yra vadovaujantis terminologijos principais išrinkti (kartais tenka ir sukurti) tinkamiausią terminą ir žodyne teikti jam pirmenybę. Visa informacija apie sąvoką ir ją įvardijantį pagrindinį terminą (apibrėžtis, atitikmenys ir kt.) pateikiama viename straipsnyje. Sinonimai pateikiami atskirais nuorodiniais straipsniais, t. y. daromos nuorodos į pagrindinį straipsnį ar vieną iš pagrindiniame straipsnyje esančių termino reikšmių (kai teiktinesnį sinonimą turi termino reikšmė, nuoroda gali būti straipsnio dalis). Sinonimai diferencijuojami: jei sinonimas nelaikomas klaida, nukreipiant vartojama nuoroda *žr.*, jei sinonimas taisomas griežtai, jis žymimas kaip neteiktinas ir po lygybės ženklo nurodomas vartotinas terminas (*ntk.* =). Atkreiptinas dėmesys, kad nuoroda *žr.* turi būti vartojama tik kaip norminamoji, t. y. nukreipti į teiktinesnį sinonimą. Žodynuose, ypač enciklopediniuose, nuoroda *žr.* kartais vartojama ne viena reikšme – nukreipiama ne tik į sinonimų dominantę, bet ir į straipsnį ar lizdą, kuriame galima rasti platesnės informacijos, kur terminas paaiškintas ar pan. (dažnai taip daroma tada, kai pramaišiui terminai pateikiami lizdais ir

abėcėlės tvarka, pavyzdžiui, taip yra A. Smetonos *Karybos žodyne* (Vilnius, 1995)). Tokia praktika šalintina – nuorodos turi būti vienareikšmės, esant reikalui, kaip nuoroda tokiais atvejais gali būti vartojama rodyklėlė (↗) ar kt. Apskritai geriau nedaryti daug skirtingos reikšmės nuorodų (nebent tai būtų būtina). Visos nuorodos ir jų vartojimo sistema turi būti paaiškinta žodyno sandaros apraše.

Pagrindiniame straipsnyje sinonimus rekomenduojama pateikti greta antraštinio termino (skirti kableliu) arba, jei sinonimą turi termino reikšmė, po reikšmės aiškinimo (su pažyma *sin.*) Neteiktini sinonimai pagrindiniame straipsnyje nerašomi. Iš kitų sinonimų pagrindiniame straipsnyje taip pat linkstama neminėti visų, o teikti tik geriausius, įprasčiausius (likę pateikiami nuorodiniais straipsniais).

Nepainiotinos terminų reikšmės ir homoniminiai terminai. Reikšmės terminografijoje įprasta numeruoti ir pateikti viename straipsnyje, homonimus – atskirais straipsniais. Nerekomenduojama pateikti kabliataškiu ar kitaip atskirtų poreikšmių. Kiekviena termino reikšmė apibrėžtina kaip savarankiškas vienetas – jos apibrėžtis turi būti aiški paimta atskirai nuo kitų reikšmių. Negerai, kai, pavyzdžiui, antroji reikšmė formuluojama vartojant substitucinius įvardžius, t. y. rašoma taip, lyg būtų pirmoje reikšmėje pasakytų dalykų tęsinys (tokių aiškinimų esama, pavyzdžiui, R. Čiuo ir kt. parengtame *Tekstilės terminų žodyne*³ (Kaunas, 2001)). Kuo savarankiškiau apibrėžti kiekvieną reikšmę skatina žodynų kompiuterizavimas, dėjimas į terminų duomenų bazes. Siekiant patogiau nurodyti sąvokų ryšius ir jas įvardijančių terminų straipsnių elementus, reikšmės duomenų bazėse linkstama pateikti atskirais straipsniais (taip daroma, pavyzdžiui, seniausioje Matematikos ir informatikos instituto terminų bazėje <http://www.terminynas.lt> ir Lietuvos Respublikos terminų banke), todėl terminų žodynų apibrėžtys turi būti tinkamos atskirti vieną nuo kitos, struktūrinti ir kelti į duomenų bazę. Kai termino reikšmių atitikmenys užsienio kalbomis nesutampa, juos taip pat reikia skirti – pateikti prie kiekvienos reikšmės atskirai. Jei reikšmių atitikmenys sutampa, juos galima pateikti vienoje vietoje (bendrai visam straipsniui). Dabartinė žodynų rašymo praktika rodo, kad atitikmenų skaidymui pagal reikšmės dėmesio skiriama per mažai – nevienareikšmių terminų atitikmenys žodynuose kartais pateikiami kartu, todėl žodyno skaitytėjai gali būti klaidinami.

³ Pvz.: *pneumatinis transportas* – 1. medžiagų gabenimas vamzdiniais oro srove. 2. tokio gabenimo įranga; *tuščiaaviduris pluoštas* – 1. vamzdelio formos gija arba plaukelis. 2. tokių plaukelių aibė.

Jeigu žodžio vienaskaita ir daugiskaita yra atskiri terminai, *Reikalavimuose* juos siūloma pateikti atskirais straipsniais, o lizdiniame žodyne – ir atskirais lizdais. Kitais atvejais, kai rūšiniai terminai turi vienaskaitos ir daugiskaitos formą, jie pateikiami viename lizde⁴.

Žinotina, kad sinoniminiai vienos kalbos atitikmenys rikiuojami pagal svarbumą – pirmas rašomas tas, kuriam teikiama pirmenybė (nerekomenduojama jų teikti labai daug). Prie atitikmenų gali būti dedamos vartosenos skirtumus rodančios pažymos. Kaip ir ankstesniuose *Reikalavimuose*, giminės ir skaičiaus kategoriją turinčių kalbų atitikmenis rekomenduojama pateikti su gramatinėmis giminės (*m, f, n*), prireikus ir su daugiskaitos (*pl*), pažymomis. *Reikalavimais* taip pat siekiama suvienodinti žodynų atitikmenų kalbos pažymas. Jas rekomenduojama vartoti dviraides pagal Lietuvoje priimtą tarptautinį standartą LST ISO 639-1:2003 *Kalbų pavadinimų kodai*. 1 dalis. *Dviraiddžiai kodai: de* (vokiečių k.), *en* (anglų k.), *fr* (prancūzų k.), *ru* (rusų k.) ir kt.

Pasitaiko, kad žodynuose piktnaudžiaujama skliaustais, juose pateikiama įvairi informacija, kartais į vieną straipsnį surašomi skirtingas sąvokas įvardijantys terminai, suskliaučiami sinoniminiai ar fakultatyvūs terminų dėmenys (ne tik lietuviškų terminų, bet ir atitikmenų). Tokios painiavos neturi būti. Pageidautina, kad skliaustų, jei jie reikalingi, vartojimas būtų vienareikšmis ir paaiškintas žodyno sandaros apraše. Neturi būti skliaustuose pateikiami tie dalykai, kuriems *Reikalavimuose* rekomenduojama kitokia pateikimo tvarka (pvz., sinonimai). Prireikus vartojami laužtiniai skliaustai [] – juose sutrumpintai gali būti nurodomas šaltinis (pvz., apibrėžties). Skirtingai nei verčiamuosiuose, aiškinamuosiuose žodynuose greta termino skliaustuose neturėtų būti aiškinamųjų žodžių – juk tam yra apibrėžtis (tokių atvejų esama, pavyzdžiui, N. Juškaitės, St. Keinio, K. Sakalausko *Aiškinamajame geležinkelių transporto terminų žodyne* (Vilnius, 2006)).

Kaip jau įprasta, žodynuose lietuviški terminai turi būti sukirčiuoti. Kirčiuoti nereikia tik neteiktinų ir nurodomųjų nuorodinių straipsnių terminų, taip pat terminų dėmenimis einančių tarnybinių žodžių. Rodyklių kirčiuoti

⁴ Pvz., *cukrus*, kaip įprastinis sacharozės pavadinimas, ir *cukrūs*, kaip bendras sacharidų pavadinimas, yra skiriami, todėl K. Daukšo, J. Barkausko, V. Daukšo ir kt. *Chemijos terminų aiškinamajame žodyne* (V., 2003) pateikiami atskirai, o skaičiumi besiskiriantys rūšiniai terminai su dėmenimis *banga* ir *bangos* V. Palenskio, V. Valiukėno, V. Žalkausko ir P. J. Žilinsko *Fizikos terminų žodyne: lietuvių, anglų, prancūzų, vokiečių ir rusų kalbomis* (V., 2007) pateikti viename lizde. Pateikimas pataisytas, nes pirmajame *Fizikos terminų žodyno* leidime (vyr. red. P. Brazdžiūnas, V., 1979) buvo daromi atskiri lizdai.

nebūtina. Be kitų šaltinių, kirčiuojant vadovaujamasi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos rekomendacijomis (joms teikiama pirmenybė) ir *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu* (naujausiu leidimu!). Jei galimi keli kirčiavimo variantai, vartojamas pirmasis. Neaiškūs ar ginčytini atvejai gali būti siūlomi nagrinėti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Tarties ir kirčiavimo pakomisei.

Kaip ir mokslo kalboje, *Reikalavimuose* rekomenduojama pirmenybę teikti originalioms terminų dėmenimis einančioms tikrinių vardų formoms (išskyrus tradicinius atvejus). Terminai su adaptuotomis formomis pateikiami nuorodiniais straipsniais pagal bendrą terminų rikiavimo tvarką.

Taigi žodyno sandaros apraše turi būti paaiškinta: terminų rikiavimas ir (ar) grupavimas; termino straipsnio sandara, jo elementų pažymos, grafiniai skyrimo ženklai ir skiriamieji šrifto požymiai; reiškinių ir homonimų pateikimas; sinonimų pateikimas; nuorodų sistema; terminų su tikriniais vardais pateikimas ir kt.

Kompiuterinė tvarkyba (VIII). Kadangi terminų žodyno duomenų tvarkymo tekstinėse rinkmenose galimybės yra ribotos, rekomenduojama naudotis kompiuterinėmis duomenų bazėmis ar bent elektroninėmis lentelėmis. Taip laikomus duomenis patogiau rikiuoti, grupuoti ar filtruoti įvairiais atžvilgiais, lengviau surasti ir šalinti nevienodumus.

Kaip ir ankstesniuose *Reikalavimuose*, kreipiamas dėmesys, kad visi žodyne vartojami ženklai turėtų teisingą elektroninį kodą (tai ypač svarbu tada, kai skirtingų žodynų duomenys keliami į vieną elektroninę bazę). Dėl galimų patogesnių duomenų mainų rekomenduojama naudoti *Palemono* šriftą.

Turi būti laikomasi numatytų šriftų. Negali būti nemotyvuotai viename žodyje vartojami skirtingų šriftų ženklai, taip pat nepainiotinos vizualiai sutampančios lotyniškos ir kirilicos raidės, nes jos turi skirtingus kodus.

Primenama, kad tekste turi būti vartojami taisyklingi rašybos ir skyrybos ženklai (deja, kabučių, brūkšnio ir brūkšnelio rašymas kai kam vis dar kelia sunkumų).

Prieš teikiant žodyną vertinti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ekspertams ir svarstyti Terminologijos pakomisei, rengti leidybinį maketą netikslinga, nes, pataisius žodyną pagal gautas pastabas, maketą gali tekti perdaryti.

Reikalavimų pabaigoje pateiktas nemažas rekomenduojamos literatūros ir šaltinių sąrašas, į kurį įtraukti reikalingiausi terminologijos, kalbos praktikos leidiniai, standartai, duomenų bazės ir kt. Tai yra naudinga ne tik žodynų rengėjams, bet ir jų redaktoriams. Atsisakyta anksčiau buvusio privalomos ir rekomenduojamos literatūros skyrimo.

Gauta 2008-12-09

Alvydas Umbrasas
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas: alvydas@lki.lt